Վահան Թոթովենց

Կյանքը հին հռովմեական ճանապարհի վրա

3

Ե

Մեր տան գլխավոր ծառայի անունը Գրիգոր էր, բայց մենք կարճ՝ Գոգո էինք կանչում:

Գոգոն տնից դուրս, հարևանների համար, մեր տան ծառան էր, բայց իսկապես նա մեր տան դիրեկտորն էր, ինչպես հայրս էր ասում:

Գոգոն միջահասակ մի մարդ էր, կարմրած աչքերով, լայն, հզոր ուսերով, խոշոր ոտներով, ծանրաշարժ, ֆեսի բոլորտիքը մի չիթ կապած, որը ծածկում էր ճակատի կեսը: Նա դրսից բանջարեղեն և միս էր բերում տուն, պարտեզն էր խնամում, հորից ջուր էր քաշում, բաղնիսը բոխչա էր տանում, ձմեռը տանիքից ձյունն էր թափում, աղբ բերողի հետ պայման էր կնքում, միսն էր ծեծում և այլն, և այլն:

Այս բոլորից բացի (այստեղից էլ նրա դիրեկտորի կոչումը),
նա ջոկում էր կատարում տան հյուրերի մեջ: Իր չսիրած մարդուն պարզապես նա ասում էր .

Քու սֆաթդ ինձ շատ խոշ չի գար, այս տեղերը շատ մի քրսվռտվիր:

Հայրս նրան սաստում էր, որ իր գործերին միայն նայի և «քիթը չխոթե ուրիշի գործերուն» մեջ, բայց Գոգոն համառությամբ շարունակում էր:

Նա գտնում էր, որ դա իր գործն է:

Հայրս պատվիրում էր նրան գնալ և, օրինակի համար, կանչել Մարտիրոս էֆենդուն՝ նարդի խաղալու: Մարտիրոս էֆենդին Գոգոյի չսիրած տիպերից էր, բայց միաժամանակ չէր ուզում, որ հորս կամքի դեմ ըմբոստացած լինի և գնում էր, գնում էր ոչ թե Մարտիրոս էֆենդուն գտնելու, այլ բազարում մի քիչ ման գալու, վերադառնալու և ասելու:

— Մարտիրոս էֆենդին տուն չէր:

Գոգոն մեր տանն ապրել էր 35 տարի: Եվ այդ երկար ժամանակը նրան իրավունք էր ավել հսկելու այդ տանը՝ ամբողջական սրտով և հոգով: Մեր տնից աղջիկ տանողը՝ նրան էլ պետք է հարցներ, եթե տունը նոր հարս բերեինք՝ նա էլ պետք է գնար և հավաներ:

Տան բոլոր տնտեսությունը հանձնված էր նրա խղճին և խելքին: Ամեն քարի կտորի, տաշեղի, կարտոֆիլի և սոխի գլխի համար նա ցուցաբերում էր խորը հոգատարություն:

Մի օր Գոգոն տուն եկավ և տեսավ, որ հայրս վարպետներ է ուղարկել ամբողջ սենյակները սպիտակեցնելու համար: Գոգոն նախ զայրացավ, որ առանց իրեն հարցնելու էր կատարվել այդ, երկրորդ նա հարցուփորձեց և գտավ, որ կարելի էր մի քիչ ավելի էժան վարձել վարպետներին: Մի քիչ մտածելուց հետո՝ նա վճռականորեն ետ ուղարկեց վարպետներին և ուրիշներին բերեց ավելի էժան, առանց նկատի առնելու, որ հայրս պայմանավորված էր նախկին վարպետների հետ:

Գարնան, երբ կովը սկսում էր բառաչել և մինչև անգամ գիշերները չէր թույլ տալիս, որ քնենք, հայրս կանչում էր Գոգոյին և պատվիրում, որ կովի մասին մտածի: Գոգոն ծխախոտն ախորժակով քաշում էր և պատասխանում .
Հաջի էֆենդի, քիչ մըլ թող կատղի . . .

Եվ մի քանի օր էլ թողնելով, որ կովը կատաղի, քաշում էր դուրս, տանում էր Մորենիկ գյուղը՝ եզների կլասիկ հայրենիքը, որպեսզի անասունի կատաղությունը մեղմացնել տա:

Եվ իսկապես, Գոգոն կովը վերադարձնում էր գյուղից՝ հանգստացած և մինչև անգամ լրջացած:

Երբ տուն էր հասցնում կովը, նա անմիջապես մտնում էր հավաբույնը, մի թարմ ձու վերցնում, բերում ու խփում կովի ճակատին, ամբողջ դեղնուցը քսելով կովի դեմքին: Դա տեղական սովորություն էր, որ բարի նշանակություն ուներ:

Մեզանից ո՛չ ոք իրավունք չուներ այգուց որևէ բան քաղելու, պոկելու: Այգու բացարձակ տերն էր Գոգոն:

Հանկարծ պատահում էր, որ դրսից մեկնումեկը մի քար էր նետում պարտեզի պարսպից դուրս ընկած՝ ծանրորեն բեռնավորված մի ծառի ճյուղքին: Դա նշանակում էր արյունով գունավորված կռիվ: Գոգոն կատաղում էր այնքան, որ բերանից փրփուր էր դուրս գալիս . աղմուկ, իրարանցում, կոկորդ-կոկորդի, և շատ անդամ քիթը-բերանը ջարդվում էին: Մայրս մեղքանում էր, գորովանքով մոտենում էր նրան և մեղմագին ասում .

Թող քիչ մ՚ըլ քաղեն-տանեն, ձայն մի հաներ, ատով մեր պտո՞ւղը կպակսի:

Խանըմ, պատասխանում էր փայլակնացայտ աչքերով, յա ես ծառներուն տակը կսատկիմ, յա անոնք ծառներից հեռու կը կենան:

Մեզանից ոչ ոք այնքան չէր սիրում ու գուրգուրում մեր տունը, որքան Գոգոն:

Երեկոները մտնում էր մեր ննջասենյակը և հանգցնելով լույսը՝ հայտարարում էր .

Ուշ է, հայտե՛, պառկեց եք, առտրվանց մինչև արևը պորտերնուդ վրա չիյնա՝ չեք արթննար:

Մենք հնազանդվում էինք, որովհետև նա կարող էր և իրավունք էր տրված նրան՝ ապտակել:

Գոգոն սաստիկ ջղայնանում էր, երբ սպիտակ պատերի վրա մատիտի խզբզոցներ էր գտնում և եղունգի քերծվածքներ: Նա քննության էր ենթարկում բոլորիս մատիտներն ու եղունգները
և վերջապես գտնում էր հանցանքի հեղինակին: Հեղինակը գտնելուց հետո՝ գալիս էր հեղինակավոր ապտակը:

Ամեն աշնան Գոգոն զումարում էր ժողով մորս հետ՝ ձմեռվա տան պաշարը հոգալու համար: Որքան որ մայրս պնդում էր յուղի, բրնձի կամ մի այլ կենսամթերքի այսինչ չափը քիչ է, Գոգոն պնդում էր իր ասածի չափի վրա .

Հարկավոր է խնայողություն, խանըմ:

Եվ անպայման անցնում էր Գոգոյի տեսակետը:

***

Գոգոն ամուսնացած էր, բայց կինը մեր տան մեջ չէր ապրում: Կինն ապրում էր գյուղում, որովհետև այնտեղ ուներ մի փոքրիկ տնտեսություն: Տարին մի կամ երկու անգամ նա գալիս էր գյուղից, և նրան տեսնում էին միայն մայրս ու տան փոքրերը, ոչ հորս էր երևում, ոչ էլ մեծ եղբորս ամոթ էր: Գոգոյի կինը կարմիր-ճակնդեղի կարմիր երեսով, կլոր, գեր և կարճահասակ մի կին էր, որին տրված հարցումներին կա՛մ գլխի շարժումով էր պատասխանում և կամ միավանկով: Գոգոն մեր տան մեջ գրեթե հետը չէր խոսում, միայն պաշտոնական հարցեր էր տալիս գլխավորապես տան և տնտեսության մասին և ապա լռում: Ավելորդ խոսակցություն անելը համարվում էր ամոթ:

Պատահում էր (երբ կինը գյուղումն էր լինում), որ Գոգոն սկսում էր առանց պատճառի ջղայնանալ գոռում էր, ամաններ էր կոտրատում, կովին քացի էր տալիս և այլն: Հայրս այդ ժամանակները կանչում էր մորս և նրա հետ մի փոքրիկ խոսակցություն էր ունենում այդ մասին:

Մարգրիտ, ասում էր հայրս, էդ մարդը նորեն կատղեր է, աչքերը չաթալ կտեսնեն կոր, գեղ ուղարկե՛, երթա, հանգստանա, գա:

Մայրս համաձայնում էր հորս հետ, և հաջորդ օրր Գոգոն նստում էր էշը և գնում գյուղ մի քանի օրով: Եվ վերադառնում էր Գոգոն աչքերի բոլորովին այլ արտահայտություններով, մեղմացած, ժպտուն, բարյացակամ, եթե ամբողջ գիշերը լույսը վառ պահեինք՝ չէր նեղանա, մինչև անգամ փոքրիկներիս վերցնում էր իր ուսերի վրա և ման ածում: Այն ժամանակ ես ոչինչ չէի հասկանում, այժմ եմ հասկանում նրա տրամադրության հեղաշրջման պատճառը:

Երբ Գոգոն նորից էր սկսում ջղայնանալ, կատաղել և մեզ տված ապտակները շատացնել՝ մենք փոքրերս անգամ, գնում խնդրում էինք մայրիկից:

Գոգոն գեղ ղրկեցե՛ք, ի՞նչ կըլլի, նորեն սկսեր է մեզ ծեծել:

Մայրս քթի տակ մեղմորեն ժպտում էր և, այս անգամ, առանց հորս թելադրանքին, Գոգոյին ուղարկում էր գյուղը: Այդ բանի համար մենք չափազանց ուրախանում էինք, նախ՝ մի քանի օր բացակա էր լինում տնից և երկրորդ գալուց հետո էլ անսահման բարի էր լինում:

Անցնում էր միառժամանակ, նորից Գոգոյի աչքերն սկսում էին չաթալ տեսնել, սրտնեղություն անսահման:

Մայրիկ, ղրկեցե՛ք Գոգոն տուն . . .

Շատ գործ ունի, օղո՛ւլ, ամեն ատեն գեղ երթա՞լ կըլլի:

Ի՞նչ կըլլի, ղրկե՛ . . .

Եվ Գոգոն նորից էր գնում և վերադառնում բարի:

Այդ բարի օրերից մեկում Գոգոն փրկեց իմ կյանքը կամ առնվազն՝ հաշմանդամ լինելուց:

Մեր տան դահլիճի առաստաղի վրա կար մի արձանագրոոթյուն, որը գրված էր տունը կառուցելու ժամանակ: Այդ արձանագրությունը հետևյալն էր.

«Որդիքս Հակոբ, Գևորգ, Լևոն
Ժարանգորդք են տանս այսորիկ»:
Որովհետև տան կառուցված ժամանակը ես ծնված չէի, ուստի իմ անունս արձանագրության մեջ չկար: Մի օր ես այնպես մտածեցի, որ եթե իմ անունը չկա, ուրեմն ես չեմ կարող ժառանգորդ լինել «տանս այսորիկ»: Ներքևի հարկից, գաղտնի, վեր հանեցի եռոտանին և բարձրացա վրան, որպեսզի իմ անունը ես ավելացնեմ ժառանգորդների ցանկում: Դեռևս գրելու գործողությունը չէի սկսել, երբ եռոտանին սկսեց երերալ և ծռվել: Բարեբախտաբար, արձանագրությու ից քիչ հեռու կար մի մեծ կեռ երկաթ, որից ձմեռը մեծ լամպն էին կախում, բռնեցի այդ կեռ երկաթը, եռոտանին
մնաց ոտներիս տակը, բայց անկարելի էր ցած իջնել, որովհետև եթե երկաթը թողնեի, եռոտանին պետք էր կործանվեր: Սկսեցի ճչալ ահ ու սարսափով: Գոգոն, լսելով աղիողորմ ճչոցս, անմիջապես վազեց վեր և շուտափույթ ըմբռնելով կացությունը, բռնեց եռոտանին ու ես, առանց վախի, սկսեցի ցած իջնել:

Հատակին հասա չհասա, Գոգոն ապտակ տվեց երեսիս և՝

Չանգալը չի ձգած ինչո՞ւ ես վեր ելեր . . .

Ես գոհ մնացի այդ ապտակից:

Երեկոյան հայրս ինձ նստեցրեց իր ծնկանը և շոյելով ոսկեգույն մազերս՝ հարցրեց .

Ինչո՞ւ էիր վեր ելեր:

Հորս փայփայանքից ոգևորված՝ անկեղծորեն ասացի նպատակս: Հայրս կուշտ ծիծաղեց և բոլորի ներկայության հայտարարեց .

Իմ բյուրյուն հարստությունն իմ պստիկ յավրուինս է, իսկ աս տունը, իմ մահես վերջը, բոլորիդ կըսեմ, կուտաք այս յավրուիս:

Հորս մահից տարիներ հետո, երբ հարկ եղավ հորս հարստությունը բաժանել, իմ բացակայության, մայրս առաջարկել էր, որ այդ տունը, առանց որևէ վիճակ ձգելու և վեճի, ինձ տրվի՝ հարգելու համար հորս ասած ամեն մի խոսքը, թեկուզ այն ժամանակ կատակով ասած:

Այդ տունը ես ժառանգեցի, որի ոչ մի արձանագրության մեջ իմ անունս չկար:

***

Հորս մահից հետո Գոգոն ավելի անսահման, ավելի միստիկական սիրով կապվեց մեր տանը, բայց միաժամանակ փոխվեցին հարաբերությունները: Մորս և Գոգոյի հարաբերությունները մնացին նույնը, բայց եղբայրներիս և Գոգոյի՝ հիմնովին փոխվեցին: Բացի մեծ եղբորիցս, մյուս եղբայրներիս քթի տակն էլ սկսեցին սևին տալ և ավելի խորը զգացին, որ «ժառանգորդք են տանս այսորիկ»: Նրանք սկսեցին ըմբոստության նշաններ ցույց տալ Գոգոյի բռնապետության դեմ, սկսեցին ծաղրել նրա դիրեկտորությունը, բայց Գոգոն երկար ժամանակ չլսելու և չտեսնելու էր տալիս, որովհետև մայրս ասում էր.

Չոճուխն եր են, անկաճ մի կախեր:

Այնուամենայնիվ, Գոգոն երկար չհամբերեց հեգնանքներին և մի օր տղերանց մեկին հայտարարեց .

Ծո, խնլո՛տ, քեզ էնֆիեի պես քիթս կքաշիմ:

Այս առիթ տվեց, որ հարաբերություններն ավելի սրվեն, մանավանդ նրա և Լևոնի միջև:

Մի օր էլ Լևոնն իր դասընկերներին հավաքել էր և բերել լցրել մեր դահլիճը՝ զվարճանալու համար:

Գոգոն պատվիրեց Լևոնին, որ 10 12 տղաներ, բոլորն էլ իրեն նման պատանի և չար, անհարմար է դահլիճում զվարճանալ, ավելի լավ է գնալ պարտեզ և

զվարճանալ մարգագետնի վրա, խոստացավ նրանց բերել աթոռ և օշարակ: Լևոնն ընդդիմացավ այս կարգադրության, որովհետև Գոգոն էր արել .

Չե՛մ երթա:

Գոգոն պատրաստվեց կոտրել Լևոնի համառությունը, մանավանդ տեսնում էր, որ վերջերս խորտակվում էր իր հեղինակությունը մեր տան մեջ, որտեղ արդեն 40 տարի էր, ինչ իշխում էր, բայց մայրս մոտեցավ նրան և զսպեց .

Անկաճ մի կախեր, թող երթան:

Դուն ես մեջքս կոտրողը, խանըմ, հառաչեց Գոգոն:

Տղաներն սկսեցին իրենց զվարճությունները դահլիճում, զվարճություններ, որոնք ուրիշ բան չէին, եթե ոչ անկրթություններ՝ ծխել, ծխախոտի քիթերը նետել հատակին, գորգերը տակնուվրա անել, բարձերն իրար նետել և վերջապես հայելին կոտրել:

Գոգոն երկար ժամանակ լսում էր աղմուկը, բայց զսպում էր իրեն, մայրս այդպես էր պատվիրել, բայց երբ զգաց, որ դահլիճը գլխիվայր էր դառնում, բարձրացավ դահլիճը և բոլորին մեկիկ-մեկիկ դուրս վռնդեց:

Լևոնն ամոթահար և անկարող՝ սկսեց շրթունքները կծոտել: Հորս ողջության անպայման կտաներ այս ամոթահա–րությունը, բայց նրա մահից հետո՝ երբեք:

Այս տանը տերերեն մեկը ես իմ, ծառան իրավունք
չունի խառնվելու, գոռաց Լևոնը, երբ ընկերներն արդեն տնից հեռացել էին:

Մեկն էլ ե՛ս իմ, պատասխանեց Գոգոն:

Դուն չես:

Ե՛ս իմ:

Դուրս պիտի ելլաս տունեն, գոռաց Լևոնը:

Այս առաջին «պետական հարվածն» էր ընդդեմ Գոգոյի իշխանության:

Գոգոն լռեց: Լռեց ո՛չ թե նրա համար, որ չէր կարող պատասխանել, այլ լցվեց դառն վշտով . 40 տարի հավատարմությամբ, գերագույն ազնվությամբ, բարձրագույն անկեղծությամբ ծառայել էր այդ տանը, հենց իրեն՝ Լևոնին, մեծացրել էր իր թևերի և ուսերի վրա և հանկարծ այս անլուր կոպտությունը: Վիշտը կաթիլ առ կաթիլ լցվեց նրա աչքերում, դեմքի ամեն մի խորշոմում, ամեն մի կնճիռում, վիշտ, որ ծովանում է մարդու դեմքի վրա սրտի կոտրվելուց:

Լևոնը շարունակում էր գոռալ .

Դուրս պիտի ելլա տունեն:

Մեծ եղբայրս՝ Հակոբը, միջամտեց, ուզեց լռեցնել Լևոնին, բայց Լևոնը զգացնել տվեց, որ «Հակոբ, Գևորգ և Լևոն ժառանգորդք են տանս այսորիկ»:

Մայրս այս անգամ միջամտեց, վերին աստիճանի գոհ լինելով, որ Գոգոն լռություն և պաղարյունություն պահպանեց:

Մայրս սկզբում մեղմ սկսեց, ուզեց առանց միջադեպի խաղաղացնել Լևոնին, բայց այդ մեղմությունից Լևոնը թև առավ և շարունակեց խիստ պահանջն ավելի կոպտությամբ:

Տղա՛ս, Գոգոն այս տան մեջ 23 տարով ավելի է ապրեր, քան դուն, դուն երեկվան տղան ես այս առիքին տակ, եթե այս տան կարգադրությունները գործուդ չեն գար, կրնաս անմիջապես ինքդ հեռանալ այս տունեն:

Լևոնը լռեց: Մենք բոլորս էլ դժգունեցինք: Մայրիկը պարզապես իր որդուն տնից դուրս էր վռնդում: Կատակ չէր:

Լևոնը լռությամբ դուրս եկավ դահլիճից, մայրիկը շարունակեց .

Այս տան համար Գոգոն մեզմե ավելի է մտածեր, ավելի շատ է չարչարվեր, տան պատերուն ամեն մեկ քարը անոր
ձեռքը կճանչնա, որո՞ւ բերնին է ինկեր այդ մարդը դուրս հանել, ամո՛թ:

Այս վերջին բառը մայրիկը կարծես բոլորիս էլ շպրտեց: Բոլորս էլ գլուխներս կախեցինք: Մեծ եղբայրս մոտեցքավ մայրիկին, ուզեց Լևոնի համար նրա վճիռը մեղմացնել:

Ես զինքը դուրս չեմ վռնդեր, ասաց մայրիկը, բայց եթե ինքը կպահանջե անոր դուրս ելլալը, ինքը պիտի ելլա:

Այս խոսքերից հետո՝ Գոգոն, արցունքն աչքերին, մոտեցավ մայրիկին, համբուրեց նրա ձեռքը և ասաց .

Խանըմ, Լևոնը թո՛ղ հոս մնա, ե՛ս կերթամ, քեզմե ըլ շատ ռազի իմ:

Գոգո, պատասխանեց մայրիկը կես կշտամբանքով, տղայի հետ տղա մի ըլլար, ով ինչ կըսե, թող ըսե, դուն ինձի նայիր:

Գոգոն դուրս գնաց լռությամբ և մտնելով խոհանոց՝ սկսեց օջախի կրակը փչել:

Երեկոյան, ընթրիքին, Լևոնը չերևաց:

Մայրիկը մինչև անգամ չհետաքրքրվեց, թե Լևոնը տա՞նն է թե ոչ: Ընթրեցինք շատ տխուր, ոչ ոք չէր խոսում, ամեն մեկս ջանացինք շուտ վերջացնել և վեր կենալ: Ընթրիքից հետո Գոգոն մայրիկի համար բերեց մեծ, չինական գավաթով թրքական կոֆե, այն գավաթով, որով միայն հայրս էր խմում և նրա մահվանից հետո երբեք չէր գործածված: Մայրս բռնեց գավաթը, արցունքի մեծ-մեծ կաթիլները կախվեցին նրա շագանակագույն խոշոր աչքերից, հանկարծ տեսանք, որ Գոգոն էլ լաց էր լինում, մենք էլ միացանք այդ արցունքներին, լո՛ւռ, մորմոքի՜չ արցունքներին: Երկար լռությունից հետո մայրս հայտարարեց .

Այս տան մեջ ո՛չ մեկ փոփոխություն չպիտի ըլլի . . .

Մորս այդ հայտարարությունն այնքան վճռական էր, որ բոլորս էլ դողացինք:

Հաջորդ առավոտյան, Լևոնը հենց որ զարթնեց, գնաց պարտեզ: Գոգոն պարտեզի ծաղիկներն էր ջրում:

Վճիտ, մաքուր, լվացված առավոտ էր:

Լևոնը կամաց-կամաց, տատանվելով և վախենալով, բայց
ներքին վճռականությամբ, մոտեցավ Գոգոյին և փաթաթվեց նրա վզով: Գոգոն անմիջապես ցնցուղը դրեց խոտի վրա, գրկեց Լևոնին, համբուրեց երկար և խորունկ սիրով շշնջաց .

Յավրու՛ս, իմ աղվորի՛կ յավրու՛ս…

Ջ

Մեծ եղբայրս՝ Հակոբը, պահում էր մի արաբական ձի, որ ծնվել էր մեր տանը և երբեք չէր տեսել արմավենի, և ոչ էլ նրա սմբակները մխրճվել էին հարավի տաք ավազներում, բայց նրա աչքերի խորությանը մեջ կար հարավային պեյզաժների ամբողջ սարսուռը, և նրա վրնջյունի մեջ մենք զգում էինք անհուն անապատների կարոտը:

Ձին, որին Հակոբը Մարան էր կոչում, սև էր, ինչպես սև սաթը, փայլուն և ողորկ, երեք ոտները սպիտակ և հավկթաձև սպիտակը ճակատի վրա:

Մարանը սանձ չէր տեսել իր կյանքում, նա ազատորեն ման էր գալիս մեր տանը, մինչև անգամ ճաշի ժամանակ, երբ մեծ ընտանիքը բոլորվում էր մեծ սեղանի շուրջը, նա գալիս էր, դունչը հանգչեցնում էր Հակոբի ուսին և սպասում մինչև նա շաքար տար, հետո դնում էր հորս ուսին, հուսկ ապա՝ մորս:

Մայրս, անհուն բարությամբ և նոր հարսի ջինջ ժպիտով, տալիս էր վերջին շաքարը ու հրամայում նրան գնալ պարտեզ:

Մարանը, շաքարը խրտխրտացնելով, գնում էր դեպի պարտեզ, որտեղից նա մի անգամ վրնջում էր իբրև տեղեկություն, որ արդեն պարտեզում է:

Այս վրնջյունի ժամանակ եղբայրս կանգ էր առնում, մինչև անգամ պատառը դեռ բերանին չհասցրած՝ ձեռքը մնում էր օդում, հրճվանքից կարմրում էր և շշնջում .

Սիրեմ քըզի . . .

Ամեն գիշեր Հակոբը պետք է վեր կենար, գնար Մարանի մոտ, մի անգամ նայեր, շոյեր, համբուրեր և վերադառնար անկողին: Մարանի սենյակը (ախոռ չէր կարելի կոչել նրա գիշերած վայրը) գտնվում էր հորս և մորս սենյակի տակը: Կեսգիշերին, հանկարծ, երբ լսվում էր Մարանի խրխինջը, մեղմ և ջինջ, հայրս ասում էր.

Ակոբը գնաց սիրականին քով:

Ամեն կիրակի օր Հակոբը Մարանին տանում էր հերկված դաշտը և բաց թողնում . Մարանը քամու նման թռչում էր, սահում էր նա հերկված դաշտի վրայից, ինչպես սուրացող ալիք:

Քաղաքի երիտասարդների համար մեծագույն հաճույք էր հավաքվել դաշտը, տեսնելու Մարանի վազքը: Մարանը հասնում էր դաշտի պռնկին, կանգ էր առնում, պայծառ աչքերով նայում հեռո՛ւն, հեռո՛ւն: Ի՞նչ էր երազում այդ թռվիչ անասունը, ո՞վ իմանար, ապա վերադառնում էր սուրացող ալիքի նման, գալիս, կանգնում էր Հակոբի մոտ: Հակոբի թևերը բացվում էին, փաթաթվում նրա վզին, շրթունքները մոտենում էին նրա քրտնած սև ստևներին և համբբուրում:

Գիտես քի ամպի վրայեն կթռի, ասում էին շատերը:

Հակոբը բերում էր տուն Մարանին, Գոգոն անխախտ պատրաստած կլիներ մի թարմ ձու: Հակոբն ամեն անգամ Մարանին դուրս տանելուց և բերելուց հետո՝ մի թարմ ձու էր խփում նրա ճակատին, ջարդում, որպեսզի չար աչքերը խափանվեին:

Հակոբի ամբողջ զբոսանքը Մարանն էր: Երբ միջնակարգն ավարտեց, և հայրը նրան առաջարկեց գնալ բարձրագույն դպրոց՝ նա մերժեց միայն այն մտահոգությամբ, որ Մարանին չէր կարող տանել հետը Պոլիս, Պրուսա և կամ Եվրոպա:

Հակոբի ընկերները, նրա հասակակիցներն էլ տանը չէին մնում, նրանց մեջ զարթնել էր տղամարդը, որոնում էին աղջիկներ զանազան անկյուններում, դռների ճեղքերից, պատուհանների բացվածքներից, եկեղեցում, փողոցում,

բաղնիսի դռան առաջ: Նրանց խոսակցությունը կինն էր, չարշաֆի մեջ փաթաթված այդ անիմանալի, դյութական, միստիկ արարածը, որի ձայնը տակնուվրա էր անում նրանց հոգին:

Նրա հասակակիցներից շատերը պսակվեցին, երեխաներ ունեցան, ոմանք նշանված էին, ոմանք էլ արդեն վաղուց խայտառակված ապօրինի կենակցությունների համար, մի քանիսը բռնվեցին Մարիցայի տանը, բայց Հակոբը սիրում էր Մարանին և նրանով լցնում իր հոգու ամբողջ պարապը:

Նրա համար ամենաերջանիկ օրն այն օրն էր, երբ պետք է գնար արոտները Մարանի հետ: Տանում էր հետը մի վրան, անկողին և եփել-թափելու անհրաժեշտ պիտույքներ ու գնում արոտ:

Ուրեմն, Հակոբը ամբողջ երեք ամիս պիտի ապրեր Մարանի հետ շունչ շնչի, գիշերը պիտի քներ վրանի տակ, Մարանն էլ գլուխը կախ արած նրա գլխի վրա: Ամբողջ օրը Մարանն ուտում էր թարմ խոտը և կշտանալուց հետո կանգնում էր արևի տակ և անվերջ երերում էր գլուխը դեպի վեր և դեպի վար, իսկ Հակոբը, նստած վրանի շվաքում՝ դիտում էր ու հրճվում:

Հակոբը ժամերով խոսում էր Մարանի հետ, հարց էր տալիս, պատասխաններ ստանում, ծիծաղում, երբեմն մտերմորեն կշտամբում նրան և անցկացնում ժամանակը:

Մարան, էսօր աղեկ կերե՞ր ես, հարցնում էր Հակոբը:

Մարանը վրնջում էր:

Շուտով տուն տ՚երթանք, ասում էր Հակոբը:

Մարանը պոչը թափ էր տալիս, գլուխը երերում:

Հը՞, չե՞ս ուզեր, կուզե՞ս շատ կենանք:

Մարանը մոտենում էր Հակոբին, կծում ֆեսը և թափ տալիս օդում:

Այսպես անվերջ խոսում էին նրանք, երկու մտերիմ ընկերների պես, ոչ մի տարաձայնություն, ոչ մի անհամություն երկու ընկերների միջև:

Երեկոները Հակոբը պառկում էր վրանի առաջ, երկնքին հառած՝ երգում էր: Մարանը կանգնած լսում էր նրան առանց շարժվելու, այդ մշտապես անհանգիստ անասունը ոչ մի շարժում չէր փորձում, և երբ Հակոբը դադարեցնում էր երգը, Մարանը գլուխը կախում էր տխուր:

Նորեն խա՞ղ ըսիմ քըզի համար, հա՞, Մարան, հարցնում էր Հակոբը:

Մարանը, իբրև պատասխան, վրնջում էր ոսկեհնչյուն: Հակոբը սկսում էր .

Լավանդամըն շիշեսի,
Ի՛չինտե մենեմշեսի,
Բեն Մարանը սևերիմ,
Զիկերիմին քեռշեսին:

Կյանքը սավառնում էր, ինչպես անվերջ մեծաթև մի առավոտ:

Աշնան մեջերին Հակոբը և Մարանը վերադառնում էին տուն: Հայրս և մայրս դիմավորում էին երկու ընկերներին: Հակոբը՝ առողջ, մեծդի, հզոր, արևից եփած, ինչպես խաղողի ողկույզը, ամբողջ վրայից բուրում էր դաշտերի և կանաչների թարմ հոտը, իսկ Մարանը՝ գիրացած, աշխույժ, ավելի ու ավելի պայծառացած, վճիտացած աչքերով և ավելի ոսկեհնչյուն վրնջյունով:

Նրանք իրենց հետ տուն էին բերում հեռավոր դաշտերի թարմությունը, բերում էին իրենց հետ աստղերի ձայնը: Երբ Մարանն արձակում էր իր առաջին խրխինջը, մեզ թվում էր, որ լուսավորվում էր մռայլ տունը, կարծես ոսկյա սալի վրա աստղեր էին ընկնում և պայթում:

Մայրս ասում էր հորս .

Հաջի էֆենդի, կենե տունը եղավ տուն:

Տունը տուն դարձնողը Հակոբն էր և իր անասուն ընկերը, մի անբաժանելի և ամենացանկալի մասը տան, որի ձայնը կախվում էր մեր տան բոլոր պատերից, անկյուններից, առաստաղից և պարտեզի բոլոր ծառերի ճյուղերից:

Հակոբը քաշում բերում էր երեխայի օրորոցը, երեխան մեջը, դնում բակի մեջտեղը և ասում Մարանին .

Վրայեն անցիր:

Մարանը ծառս էր ելնում, խրխնջում և թեթևաբար ցատկում երեխայի օրորոցի վրայից ու վերադառնում, լիզում Հակոբի ձեռքը, իսկ Հակոբը փոխադարձ՝ համբուրում էր նրա ճակատի հավկթաձև սպիտակը:

Մեծ զվարճալիք էր մեզ համար, երբ Մարանը գնում էր ավազանի ափին, նայում ջինջ ջրի մեջ և, տեսնելով իր արտացոլումը՝ ցատկում էր, նորից նայում, էլի տեսնում, էլի վեր-վեր ցատկոտում և վերջ ի վերջո դունչը մոտեցնում ջրին, փոշտում, որից ջուրն ալիքավորվում էր, պատկերը բեկբեկվում, և ուրախանալով, որ հաղթեց ջրի խորքում եղող ինչ-որ անասունի, խրխնջում և վազում էր դեպի պարտեզի կեռասենիների
ծառուղին, այդ ծառուղուց մի ուրիշ ծառուղի, մինչև պարտեզի մութ թավուտները:

Հակոբը, պատահեր, որ հյուր գնար մի տեղ և ստիպված լիներ երկար մնալու, կգտներ մի պահ, կծլկվեր հյուրընկալողներից, կգար տուն, Մարանին կտեսներ և նորից կգնար: Եթե չգար, դա նշանակում էր, որ մայրս նրան խոսք տված կլիներ՝ շատ մոտիկից հսկել Մարանին, ամեն րոպե չհեռացնել նրան իր աչքերից:

Իսկ եթե պատահեր, որ Մարանին հետը տաներ (շատ անգամ էր տանում, որովհետև հաճախ Հակոբը հրավիրվում էր Մարանի հետ, մի տեսակ՝ հանդերձ ընտանյոք), Հակոբը մի ձու էր դնում նրա գավակի վրա և այդպես տանում: Մարանը, որպեսզի ձուն չընկնի իր գավակից, քայլում էր դանդաղ, փոխում էր քայլվածքի ձևը, քայլում էր ալիքանման օրորվելով: Փողոցում չէր լինի մի մարդ, որ կանգ չառներ և չդիտեր Մարանի այդ դժվարին խաղը:

Այսպես էին ապրում երկու ընկերները՝ Հակոբը և Մարանը:

***

Մի օր Մարանի առաջի ոտի վերևի մասում երևաց մի ուռուցք, փոքր և գրեթե աննշան, բայց բշտեց, դարձավ վերք, այդ վերքը մեծացավ, թարախակալեց: Քաղաքում մի անասնաբույժ կար, որը չկարողացավ օգնել, Հակոբը կանչեց և մարդկային բժիշկներին, որոնք ոչինչ չկարողացան անել, ամեն մեկը մի բառ ասաց: Վերքը մեծանում էր, թարախակալումն ավելի համառում:

Սկզբնական շրջանում Մարանի վրա ո՛չ մի ազդեցություն չարավ, բայց կամաց-կամաց նա կորցրեց իր աշխուժությունը, աչքերը կորցրին արշալույսային վճիտությունը, նրա ոսկեհնչյուն խրխինջում լսվեցին ինչ-որ մթին ակկորդներ:

Հակոբը Մարանի հետ սկսեց կերպարանափոխվել: Մինչև անգամ հայրս և մայրս դարձան մելամաղձոտ. Հակոբը կորցնում էր իր գարնան ուրախությունը, մռայլ էր իջնում նրա պայծառ ճակատի վրա:

Հայրս լսեց, որ Սեբաստիայում մի նշանավոր անասնաբույժ կա, հեռագրեց այդ անասնաբույժին, որ գա և տեսնի
ձիուն: Պատասխան ստացվեց, որ անասնաբույժը համաձայնել է և երկու օրից մեկնելու է Սեբաստիայից:

Հակոբն այդ հեռագիրը կարդալիս՝ ցավագին ժպտում էր և արցունքներ թափում:

Մայրս փաթաթվեց իր հերկուլեսյան որդու վզին, սրբեց նրա արցունքները և շշնջաց .

Դոքտո՞ր կուգա, կաղեկցնե, չաղեկցնե ըլ, հայրդ Դիարբեքիրեն դահա աղվորը բերել կուտա, մի՛ լար, յավրուս:

Մարա՜նս, Մարա՜նս, մրմնջում էր Հակոբը և համբուրում մորս, լաց լինում, կոպերից կախում աստղանման արցունքի կաթիլներ:

Շատերն ասացին, որ աչքով են տվել: Մայրս բաց արավ սնդուկը, դուրս բերեց մի խոշոր փիրուզ և կախեց Մարանի վզից:

Անասնաբույժն ուշանում էր, պիտի գար կառքով, ութն օրվա ճանապարհ էր լավագույն դեպքում:

Եվ Մարանը մի առավոտ մեռավ:

Բոլորս էլ հավաքվել էինք Հակոբի շուրջը, որ արցունքի կաթիլներով շաղախված խոսքերով պատմում էր Մարանի կյանքը, պատմում էր մինչև անգամ, թե մի օր ինչ խոսակցություն են ունեցել իրար հետ և Մարանն ինչ է ասել:

Եթե պատահած եղելության անծանոթ մի մարդ ներս մտներ և լսեր Հակոբին, երբեք չէր կարող գուշակել, որ խոսքը և ողբը վերաբերում էին մի անասունի:

Հակոբի անկողինը մայրս կարգադրեց, որ փոխադրեն իր ննջարանը: Հայրս և մայրս, մոռացած ամբողջ տունը, իրենց ամբողջ գուրգուրանքը թափում էին Հակոբի վրա, որպեսզի մոռանա, գեթ մեղմանա նրա վիշտը՝ կորցրած ընկերոջ համար:

Հայրս և մայրս չափազանց սիրում էին Հակոբին, ոչ միայն նրա համար, որ իրենց անդրանիկ որդին էր, այլ նրա համար, որ հասակով նրանք Հակոբից շատ տարբերություն չունեին:

Հայրս 13 տարով մեծ էր Հակոբից, իսկ հայրս՝ 17 տարով: Մայրս դեռևս եղել էր մանուկ, երբ առաջին անգամ զգացել
էր նրա շարժվիլն իր հոգում: Մանավանդ մայրս և Հակոբն իրար հետ կատարյալ մտերիմներ էին: Մայրս չէր հիշում, թե արդյոք եղե՞լ է մի ժամանակ, երբ Հակոբը գոյություն չի ունեցել:

Անցավ մի ամիս, բայց Հակոբի վիշտն ավելի էր խորանում:

Եվ հայրս որոշեց նրան առաջարկել երկու բան՝ ճամփորդություն կամ ամուսնություն: Հայրս խորապես համոզված էր, որ սրանցից մեկն ու մեկը կփրկի նրան, կմեղմացնի նրա վիշտը, և մի օր էլ կմոռանա: Այս նպատակով, հայրս հիշեցրեց նրան թուրքական երգի մի կտորը՝ «Գյուն դուր, կեչեր, աղլամա»:

Հակոբն ընտրեց ճանապարհորդությունը:

Մայրս մեծ պատրաստություն տեսավ, նոր շորեր կարեց, սպիտակեղեններ պատրաստեց, նոր անկողին կարեց, քուրք առավ, Հակոբի գոտին լցրեց ոսկով:

Բոլորս համբուրեցինք նրան, մայրս հազիվ կարողացավ բաժանվել Հակոբից, իսկ հայրս սառնասրտությամբ համբուրեց նրան և ասաց .

Դուն քըզի աղեկ նայիր:

Բոլորը զարմացան, որ հաջի էֆենդին լաց չեղավ, բայց երբ կառքի անիվները սկսեցին գլորվել, կառքը հեռացավ, դարձավ մի կետ և ի վերջո անհետացավ, հայրս մտավ իր սենյակը, բաց արավ պահարանը, մի երկու գավաթ օղի խմեց, և մենք տեսանք, որ նրա աչքերից արցունքի կաթիլներ էին վազում լուռ ու սրտակեղեք: Մայրս մոտեցավ նրան լացով, հայրս շրթունքներն իրար էր սեղմում և չէր նայում նրան, բայց ի վերջո չդիմացավ, սկսեց հեկեկալ:

Մարանը նոր մեռավ, ասաց հայրս և օղի ուզեց:

Աստված չի կամեցավ, որ յավրուս քեֆ էնի, շշնջաց մայրս:

Հայրս մի մթին հայհոյանք շպրտեց աստծո հասցեին, որից հետո մայրս դուրս եկավ սենյակից և խաչակնքեց:

***

Հակոբը վերադարձավ կազդուրված, էլի առողջ, հզոր: Նրա հասակը կարծես ավելի էր բարձրացել:

Հակոբը եկե՞ր է, հա՞ . . . հարցն ում էին ծանոթները մորս: Մայրս պատասխանում էր .

Հա՛, չինարս եկեր է:

Հակոբը տեսել էր ծով, զանազան քաղաքներ, մեծ քաղաքներ՝ Սամսոն, Պոլիս, Զմյուռնիա, Վառնա: Օրերով նա պատմեց իր տեսածները: Մենք կախվում էինք նրա շրթունքներից: Հայրս այդ բոլոր վայրերում եղել էր: Նա հարցեր էր տալիս .

Սկյուտար գացի՞ր, ծո:

Գացի:

Բո յ աճի՝ գյ ուղ:

Բոյաճի՝գյուղ ըլ գացի:

Ստամբոլի կողմը փաչա կերա՞ր:

Կերա:

Աֆերիմ, ծո, ամեն տեղ եղեր ես:

Երբ մայրս լսում էր, որ Հակոբը եղել է այն վայրերում, որտեղ եղել է նաև իր ամուսինը, հրճվանքից չէր իմ անում, թե ինչ անի:

Ղավզայի բաղնիքը լողցա՞ր:

Չէ՛, հայրի՛կ, ատեն չեղավ:

Ծո՛, մարդ Ղավզա երթա ու բաղնիքը չլողնա՞ . . . եբոր նորեն երթաս, լողցիր:

Կլողնամ, հա, խոստանում էր Հակոբը:

Ամբողջ մի ամիս մեր տանը գլխավոր խոսակցությունն էր Հակոբի ճամփորգությունը, զբաղված էին նրան լսելով և հետը բերած նվերներն ուտելով, հագնելով, կախելով զանազան տեղեր:

Ինձ բերել էր կարմիր չուստ: Առաջին անգամ երբ հագա և փողոց գնացի, ինձ թվում էր, որ ամբողջ քաղաքի բնակչությունը չուստս է դիտում:

Մի ամիս հետո՝ Հակոբը, բոլորից գաղտնի, բաց արավ Մարանի «ննջարանը», որն ինքը կողպել ու գնացել էր և դուրս եկավ տխուր:

Թե Մարանի հիշատակը և թե՛ այն, որ քաղաքում շատ զբաղվելու բաներ չկային, բացի դրախտային պարտեզներից, Հակոբի ճակատին իջեցրին նորից մի թեթև մռայլ:

Սկզբի օրերին այս մռայլն այնքան էլ նշմարելի չեղավ, բայց հետզհետե դարձավ զգալի և մտահոգիչ ծնողների համար:

Մի օր, երբ ես նստած էի հորս կողքին, և նա խաղում էր իմ ոսկեգույն մազերի հետ, կանչեց մորս ու սկսեցին խոսել Հակոբի մասին:

Պիտի կարգենք էդ տղան, ասաց հայրս:

Մորս աչքերը փայլեցին:

Եթե համոզես:

Կհամոզվի, բեղերն արդեն մեծցեր են, Պոլիս-մոլիս կերևա քիթ-բերանը աղջիկներու քսեր է, խելքը տեղ է էրեր:

Մորս դուր չեկավ, որ հայրս մատնանշեց այդ:

Ի՞նչ գիտես, հարցրեց:

Ես գիտեմ, դուն ինձի հարցուր, կարճ կտրեց հայրս:

Մայրս խոստացավ, որ ինքը այդ բանը հայտնի Հակոբին:

Սանկ շնորհքով ձևով ըսե, պատվիրեց հայրս:

Եվ որոշեցին, որ աղջիկը պետք է լիներ սիրուն: Հայրս ինքն առաջարկեց .

Ինչ ընտանիքի կուզե թող ըլլի՝ աղվոր ըլլի, ասաց:

Մայրս ապշեց: Հայրս ինչքան խորը պետք է Հակոբին սիրեր, որ զիջեր իր արիստոկրատիզմից:

Մայրս ավելացրեց .

Աղվոր ըլլի ու կաթն ըլ մաքուր ըլլի:

Դահա աղեկ:

Հակոբը համաձայնել էր, երևի ճիշտ էր հորս կարծիքը, թե «քիթը-բերանն աղջիկներու քսած կըլլի»: Սկսվեց աղջիկ որոնելու պրոցեսը: Պարզվեց, որ հայրս չէր զիջի ամենափոքրիկ, ամենաաննշան պակասության անգամ: Մայրս ի վերջո մատնանշեց մի աղջիկ, որ իսկապես սիրուն էր, բայց հայրս առարկեց .

Գլուխն աղեկ չի բռներ, քիչ մը կկախե:

Մայրս հուսահատվեց, որ կարող պիտի լիներ գտնելու այն տիպարը, որ գոյություն ուներ հորս մտապատկերում, բայց իրականության մեջ գոյություն չուներ:

Ես աղջիկ չեմ ուզեր, արձան կուզիմ, — հայտարարեց հայրս:

Անցավ մի ամիս ևս: Մայրս այլևս այդ մասին չէր խոսում:

Մի օր հայրս թե՝

Հը՞, Մարգրիտ, աղջիկ գտա՞ր:

Դուն հրեշտակ կուզիս, աշխարքի մեջ հրեշտակ կա՞:

Հա, հրեշտակ կուզիմ, բերանդ պագնիմ, աղեկ ըսիր, հրեշտակ կուզիմ:

Հրեշտակ չիկա:

Կա, վճռական պատասխանեց հայրս, հրեշտակ կա, հրեշտակն ըլ գտեր իմ:

— Վո՞վ,

Գրիգոր աղային աղջիկը:

Պզտիկ է:

Թող ըլլի, դուն տասնիրեք տարեկան էիր ծոցս մտար, պատասխանեց հայրս:

Մայրս լռեց, ամաչեց և ապա գտավ, որ ճիշտ էր ասում հայրս:

Ի վերջո մայրս հարցրեց .

Կուտա՞ն:

Արդեն այստեղ վիրավորվեց հորս արիստոկրատիզմը:

Ես ուզեմ, թող չիտան, աղջիկը տասնիրեք, տղան՝ տասնութը, ինչո՞ւ չպիտի տան:

Ասլանի պես ըլ տղա, ավելացրեց մայրս:

Գրիգոր աղայի աղջիկը՝ Եղիսաբեթը, իսկապես գեղեցիկ էր, հորս մտապատկերում գոյություն ունեցող աղջիկն էր, նա նման էր Միլոսյան Վեներային, ավելացրած նրա վարդագույն մարմինը և կոկորդի վրա մի սև խալ, թոչկոտուն և կարկաչուն մի աղջիկ, որի մասին երբ մայրս հայտնել էր Հակոբին, Հակոբը ժպտացել և փաթաթվել էր մորս:

Մի երեկո հայրս և մայրս գնացին Գրիգոր աղայի մոտ և երկար-բարակ ուրիշ խնդիրն երի մասին խոսելուց հետո՝ խոսք էին բաց արել Եղիսաբեթի մասին:

Հաջի էֆենդի, մեր աղջիկը ձերն է, բայց քիչ մը ժամանակ տուր մորը հետ դանըշմիշ ըլլիմ, ասել էր Գրրգոր աղան:

Շատ աղեկ, պատասխանել էր հայրս:

Մյուս օրր երեկոյան մենք ստացանք մի մեծ սինիով փախլավա Գրիգոր աղայի տնից՝ ի նշան համաձայնության:

Մի քանի օր նվերներ գնացին մեր տնից և նվերներ եկան Գրիգոր աղայի տնից:

Այս խոսակցությունից ութ օր անց, երբ մայրս վերադարձավ բաղնիսից և ուղիղ բարձրանալով հորս մոտ՝ հայտնեց, որ Եղիսաբեթին տեսել էր բաղնիսում:

Հը՞, ինտո՞ր էր, հարցրեց հայրս:

Գիտես քի լուսնկայեն է ընկեր, պատասխանեց մայրս:

Ապա պատմեց, թե ինչպես Եղիսաբեթը, իր մոր թելադրանքով, եկել և համբուրել է մորս ձեռքը և մայրս չի թողել, որ գնա, ինքն է լողացրել նրան, սանրել մազերը, հագցրել և կառքով բոլոր ընտանիքին տուն ուղարկել:

Շա՛տ աղեկ ես ըրեր, ասաց հայրս:

Երկար ժամանակ չթողեցին, որ անցնի, նշանեցին Հակոբին, և շուտով էլ պսակեցին:

Մայրս հոգս տարավ, որ հարսանիքն անցնի շքեղ, ոչ մի բան պակաս չլինի, բայց հորս հետ ունեցան մի անհամ վեճ:

Հայրս չէր ցանկանում, որ իր որդին քահանայով պսակվի:

Հոր տունեն կբերենք մեր տունը, վերջացավ գնաց . . . պնդում էր հայրս, իսկ մայրս հակաճառում էր .

Ես քրզի հետ համաձայն եմ, բայց անոր հայրն ու մայրը կուզե՞ն, որ իրենց աղջիկն անպսակ ըլլի:

Հայրս գիտակցում էր, որ դա ճիշտ է, անպսակ չէր կարելի աղջկան տուն բերել, բայց չէր էլ կարող տանել, որ քահանա պետք է լիներ գործում:

Վերջապես, երկար վեճից հետո՝ հայրս զիջեց և համաձայնեց, որ որդին քահանայով պսակվի, բայց պայմանով, որ քահանան եկեղեցում պսակը վերջացնելուց հետո՝ տուն
չգա: Մայրս համաձայնեց, բայց պսակից հետո ընդունեց քահանային՝ հորից գաղտնի, բոլորին պատվիրեց, որ նրան չասեն, պատվեց, կերակրեց, խմցրեց,

վարձատրեց և ճանապարհ դրեց: Թերևս հայրս գուշակում էր, որ մայրս այդպիսի բան կարող էր անել, բայց վրա չընկավ, քանի որ իրենից գաղտնի էր տեղի ունենում, և իր կամքը ձևականորեն կատարվում էր:

Մի նոր ուրախություն ծագեց մեր տանը Եղիսաբեթի երևալով: Փոքր էր Եղիսաբեթը, թոփ էր խաղում մեզ հետ, այգում վազվզում, ավազանում լողանում: Երբ Հակոբը գալիս էր տուն, գրկում էր նրան իր հզոր թևերի մեջ, բարձրացնում վեր և տանում սենյակ, ճանապարհին համբուրելով և ասելով՝

Մարա՛նս, իմ աղվո՛ր Մարանս:

***

Գևորգին՝ Հակոբից փոքր եղբորս, ես միշտ հիշում եմ անհուն բերկրանքով, որովհետև նա մեր տան գրեթե միակ անդամն էր, որ ազատ էր ջղայնությունից: Ամեն մի բարկություն նա հավասարեցնում էր բացարձակ զրոյի: Պատահում էր, որ մեկնումեկը լցվում էր նսեմ զայրույթով՝ աչքեր էին փայլատակում, բարձրանում էր որոտ, որ ո՛չ թե գալիս էր երկնքից, այլ սենյակի հատակից դեպի առաստաղը, գործը հասնում էր Գևորգին, մի մեղմ ժպիտ, մի հյութալի կատակ, մի չվիրավորող հեգնություն, և նսեմ զայրույթը փոխվում էր վսեմ հանգստության: Պատահում էր, որ աչքերի փայլատակումին հաջորդում էր դանակի փայլատակում . այդ երկու փայլակներին ընդառաջ էր գնում նա սրերից ավելի հզոր կատակով, և տիրում էր խորին խաղաղություն:

Այն օրերից մինչև հիմա էլ ես հիանում եմ նրանով, նրա հզոր ջղերի կարգ ու սարքով, և եկել եմ այն վերջնական եզրակացության, որ մարդիկ հիանում են իրենց չունեցած հատկություններով:

Գևորգը մեծ կրքեր չուներ: Նրա ամենամեծ կիրքը շամիչն էր: Նա սիրում էր շամիչ: Շամիչը՝ դա ուտելիք չէր նրա համար, այլ մի ուրիշ բան: Սակավակեր, ընտրությամբ ուտող,
բայց շամիչի համար տածում էր նա բոցավառ կիրք: Շամիչը՝ դա երազի կապույտ թռչունն էր: Նա շամիչի հետ փոխում էր ամեն ինչ, իր ունեցած ամենաթանկագին իրը կարող էր վտանգել, եթե մեկը նրան դյութեր շամիչով:

Գևորգը հիվանդ պառկած է, տաքությունը բարձր: Հայրս մոտենում էր նրան, ձեռքը դնում ճակատին և հարցնում .

Գևորգ, չամիչ կուզե՞ս:

Գևորգն աչքերը բաց էր անում, տենդի մեջ անգամ զգում էր չամիչի թովչանքը և խոր թախիծով պատասխանում .

Չէ՛, չեմ ուզեր, հիվանդ իմ . . .

Հայրս անմիջապես կարգադրում էր վազել բժշկի ետևից:

Չամիչ որ չուզեց, ըսել է քի գործը բուրդ է, եզրակացնում էր հայրս:

Եվ չամիչով փորձում էին նրա առողջանալը:

Ի՞նչ կուզես, որ բերիմ քըզի, հարցնում էր մայրս:

Գևորգի սև աչքերը փայլում էին, և բերանն այնպիսի ձև էր ստանում, որ պարզ էր լինում, թե պիտի ասի .

Չամիչ կուզիմ:

***

Հիշում եմ նաև իմ բրոնզյա եղբորս, Լևոնին, որին մենք տանը Լոլո էինք անվանում:

Թուխ և մաքուր մորթով, բարձր ճակատով, ուժեղ ծնոտներով, քիչ ալիքավորվող, սև մազերով, սև և խոշոր աչքերով, բարձրահասակ մի տղամարդ էր Լոլոն:

Լոլոյի աչքերն էին, որ փայլատակում էին երբեմն զայրույթից, նրա ձայնն էր, որ որոտի նման պայթում էր մեր տանը, նա էր, որ շողշողացնում էր դանակը: Այս ահավոր տղան, սակայն, ուներ բարի, աղավնու սրտի պես բարի մի սիրտ:

Գևորգը երբեք լաց չէր լինում և երբեք չէր զայրանում:

Լևոնը զայրանում էր գազանի նման և լաց էր լինում, ինչպես գանգրահեր մի մանուկ, երբ վեգն է կորցնում:

Մինչև իր եղերական մահը նա չիմացավ, թե ինչ է կյանքի միջին ճանապարհը: Մահն անգամ նա չդիմավորեց միջին ճանապարհով, սոսկ չմեռավ նա, այլ սպանվեց սպանվեց,
ինչպես պատմում էին, հորդահոս արիությամբ, բուռն թափով և եղերական կերպով:

Նրա դեմքի վրա ապրում էին երկու արտահայտություն՝ մանկական ժպիտ և գազանի մռայլություն:

Ես հիանում էի Գևորգի կայուն ջղերով, բայց իմ մարմնի և հոգու բոլոր թելերով ձգտում էի դեպի Լոլոյի ծայրահեղությունները:

Սիրում էի, երբ Լոլոն մի տեղ էր գնում և վերադարձին պատմում .

Գացինք ձորը, արև-մարև կորսվեցավ, սկսեցավ կարկուտ, ամեն մեկը գլխուս չափ . . .

Հետագայում, կյանքի բովում, նա իր ներքին թափի համապատասխան միայն մի բան գտավ այս աշխարհում՝ Նյու-Յորքի, արևմուտքի այդ ահարկու քաղաքի, բիրժան: Մտավ նա այդ բիրժան ֆինանսական մոլուցքով, թավալվեց այդ բիրժայի վերիվայրումներում, բարձրացավ և ընկավ, ապրեց կյանքի զարհուրելի րոպեներ, մի օր՝ միլիոններ, մյուս օր՝ սենտերի կարոտ, բայց խելահեղորեն առնական, միշտ նոր և ահեղ թափով: Ոչ մի բան այս աշխարհում նրան չկարողացավ վախեցնել, որի դեմ նա ցցում էր իր սև թարթիչները և այդ թարթիչների արանքներից նայում հեռուն:

Նա ինձ դիմավորեց Նյու-Յորքի առաջ ֆրանսական «Լա Տուրեն» շոգենավում:

Մայրիկը ինտո՞ր է, հարցրեց:

Աղեկ է, ամա որ քեզ ու Գևորգը կհիշե՝ կուլա, պատասխանեցի:

Ես տեսա, որ Լոլոյի պայծառ աչքերը թացացել էին արցունքի տեղատարափով:

Ձեռքիցս բռնեց, և միասին մտանք Ամերիկայի ցամաքը:

Այդ գիշեր Լոլոն ինձ ցույց տվեց Նյու-Յորքը:

Կտեսնա՞ս այս քաղաքը, մեծ է, հա՛, աղեկ է, պզտլիկ չէ, աս երկրեն անդին ա՛լ երկիր չիկա, ինչ որ տի սովրիս, աստեղ տի սովրիս, հայդե՛, բոյդ տեսնամ, ծո՛:

Այդ ժամանակ նա ձեռքում ուներ երկաթուղային ակցիաներ:

Ես Լոլոյի նման չմտա բիրժան, այլ մտա գրքերի աշխարհը, բայց մտա նույն թափով և կրքով, ինչ թափով և կրքով Լոլոն մտել էր բիրժան:

***

Մեսրոպյան տառերն ինձ առաջին անգամ սովորեցրեց մի ասորի վարժապետ՝ պարոն Աշուրը: Կարճահասակ էր նա, բայց լայնաթիկունք, ոսկրոտ, լայն և բարձր ճակատով, ճաղատ գանգով, ցցված այտոսկրներով, ժայռային մուգ-կապույտ և խոշոր աչքերով, անզուսպ աճած բեղերով, որոնք գնալով լայնանում էին և ապա մեղմորեն բարականում և կախվում անխնա կերպով բացված բերանի երկու կողմերից վար, ինչպես փոքրիկ պոչեր, ծածկելով վերևի մեծ ատամները և բերանի ահավոր խոռոչը: Հին, բաբելոնական արձաններից պարոն Աշուրը տարբերվում էր միայն մի բանով՝ ակնոցով, մի բան, որ խանգարում էր նրա արխայիկ և վսեմ կերպարանքը:

Պարոն Աշուրը և՛ բանաստեղծ էր, գրում էր ոտանավորներ կիսագրաբար և հին վարպետների ոճով՝ «Նինջ մանկան», «Ողբ ի վերա շիրմի ազնվաշուք Նիկողայոս աղայի Ազնավուրյանց», «Հրեշտակք», «Հաղաքս զինվորի», «Վասն ընտանյաց խաղաղության», «Դստերք երկնի» և այլն, և այլն: Այս բոլորը նա գրում էր մի որևէ դեպքի առթիվ և նվիրում էր որոշ մարդկանց:

Պարոն Աշուրն էր, որ ինձ հեգելով կարդացնել տվեց առաջին նախադասությունը՝ «Խա՛չ, օգնյա ինձ»: Կային երեխաներ, որ դժվարությամբ էին «կանչում» խաչին օգնության: Պարոն Աշուրը այդ դժվարությունը հեռացնելու համար ուներ մի շատ պարզ մեթոդ՝ փայտի հարվածը: Պետք է

խղճմտորեն հիշատակել այստեղ, որ փայտի հարվածներն իջնում էին բացառապես մարմնի փափուկ տեղերին: Բոլոր ծնողներն էլ գոհ էին այս մեթոդից: Ծնողներն իրենք էին, որ հրահանգում էին և քաջալերում. «Փափուկ տեղվանքը մեյ մը չկարմրցնե՞ս»:

Տառերը սովորելուց և հեգելով կարդալուց հետո մենք հեռացանք պարոն Աշուրի մոտից և գնացինք դպրոց: Տարեվերջին նա կարդաց մի ճառ, գրած մեծ թաբաղայի վրա, որից մենք ոչինչ չհասկացանք, որովհետև գրաբար էր ամբողջովին, միայն այնքան հասկացանք, որ մեզ խրատներ էր տալիս: Ճառի վերնագիրն էր՝ «Հուսկ բանք», որի նշանակությունն էլ մենք հուսկ ապա հասկացանք:

Բայց պարոն Աշուրը մեզ չմոռացավ: Նա երբեմն հանդիպում էր մեզ փողոցում, կանգնեցնում ու հրամայում՝ «Հայերեն գիրքդ կարդա»: Ստուգում էր ուզում կատարել մեր առաջադիմության մասին: Երբ լավ էինք կարդում, պարոն Աշուրը, անսահման գոհ ժպիտով, մրթմրթում էր . «Քոքը աղեկ դրեր իմ, մաշալլա՛հ . . . »:

Մի օր պարոն Աշուրը հայտնվեց մեր տանը՝ գոհունակ ժպիտով և ժայռագույն աչքերն ավելի խոշորացած: Նրա հայտնվելուց մի քանի շաբաթ առաջ մենք հողին էինք հանձնել մեծ եղբորս մանչ երեխային՝ Տիգրանին: Այդ առթիվ ես գրել էի մի ոտանավոր և, առանց ոչ ոքի մի բան ասելու, ուղարկել էի Զմյուռնիա՝ «Արևելյան մամուլ» շաբաթաթերթին: Այդ ոտանավորը տպվեց՝ առաջին տպագրված «երկը» իմ կյանքում: Պարոն Աշուրը եկել էր մեր տունը այդ ոտանավորը կարդալուց հետո, եկել էր գոհունակ ժպիտով և ժայռային աչքերն ավելի խոշորացած:

Մի քանի գովասանական խոսքեր ասելուց հետո՝ նա հայտարարեց . «Քոքը աղեկ գրեր իմ, մաշալլա՛հ . . . »: